

הרשעים, למה הקהיתה שיניהם בב, למה ציערתם במותינו לפניהם, ובכך נפרעת עונשם מהם בחייהם.

אמר רבי אילעא בן יברכיה, אלמלא תפילתו של דוד, המובאת בסמוך, היו כל ישראל עניים מרודים, שהם היחידים שעיסוקם הוא מוכרי רבב, והם כל הדברים השומניים והמאוסים, שנדבקים בבגדי הרוכלים וממאסים אותם. ודוד בתפילתו בקש על כך, כמו שנאמר "לא לנצה ישכה אביון תקות עניים תאבד לעד". אלא "שיתה ה' מורה להם", תן להם, לישראל העניים, עושר, כדי שיכבדו הגויים, וכדי ש"ידעו גויים אנוש המה" שאין הגויים כאלוהים שכל הכבוד והגדולה שלהם, אלא, ישראל גם הם עשירים ומכובדים.

ואמר רבי אילעא בר יברכיה, אלמלא תפילתו של חבקוק, היו שני תלמידי חכמים מתכסין בטלית אחת מרוב עניות, ועוסקין

אומר, כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה [ובילקוט דרשין כך מקרא, שנאמר למען אנסנו הילך בתורתי אם לא].

והיינו דאמר רבי אלעזר, מאי דכתיב כי מי בז ליום קטנות, וביאורו, מי גרם לצדיקים שיתבזו שולחנן לעתיד לבא, דהיינו מי גורם לבזות את הצדיקים ביום העתיד לבא שלא יקבלו שכר שלם, קטנות אמנה שהיה בהן היא גורמת לכך, ומה היא הקטנות, (103) שלא האמינו בהקדוש ברוך הוא לגמרי, ואמרו מה נאכל למחר.

רבא אמר שהמדוברים בפסוק זה אלו קטני בני רשעי ישראל, ילדים קטנים שמתו לאבותיהם שהם רשעי ישראל, שמבזבזין דין אביהם לעתיד לבא, שבזכות מיתתם הם קורעים את גזר דינו של אביהם לעתיד לבא, שהם באים ואומרים לפניו, רבונו של עולם, מאחר שאתה עתיד ליפרע מהן מאבותינו

מט-א

103. ביאר מהר"ל שעיקר האמונה היא שיאמין בה' שכוחו אין לו סוף, ויש לו כל. ובשביל זה כאשר יגיע הזמן שהקב"ה יתן הטוב, אז יתן לו כפי מה שהוא היה מאמין בה' כמה גדול כוחו ויכולתו, אבל כאשר אינו מאמין כל כך וכאילו ממעט כוחו ויכולתו, כשיגיע הזמן שיראו כוחו ויכולתו, לא יודע לאותו אדם אלא כפי שהאמין.

ועיין במכתב מאליהו [א' 172] שביאר כך את דברי רבי יצחק, אלו בני אדם המאמינים בה', ואין במחשבתם גבול וספק כלל.

וביומא [עו]. אמר רבי שמעון בר יוחאי שהמן לא ירד פעם אחת בשנה לכל השנה, כדי שידאגו ישראל כל יום שמא כולנו מתים למחר

ובשם הגרי"ז כתבו שמי שאינו מותר ממונו לצדקה שמא ינזק, אין זה חסרון במעלתו בצדקה, אלא באמונתו בה', והוא אשר פירש"י כאן שהם היו בני אדם שמאמינים בה', ולא חששו להנזק. ואילו בסוגיא בשבת, פירש המהרש"א שם, שפסקו אנשי אמנה במשאם ומתנם, וצריך לומר שעדיין היו אנשי אמנה בנתינת צדקה.

ועיין בליקוטי הלכות של החפץ חיים, שהביא מהירושלמי שאנשי אמנה היו בוטחים בה' שיצליח עסקיהם בלי שיבטלו מתורתם.

ובפסקי ריא"ז פירש שכל מי שיש לו פת בסלו ודואג מה יאכל למחר ועל ידי כן ממעט בכבוד שבת וקופץ ידו לעני הרי זה מקטני אמנה.

ואמר רבי אילעא בר יברכיה, שני תלמידי חכמים הדריין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה,⁽¹⁰⁵⁾ אחד מת שחבירו הורגו בשוגג ואחד גולה לעיר מקלט מפני שהרג בשוגג, שנאמר, לנוס שמה רוצח אשר ירוצח את רעהו בבלי דעת, וביאורו, שלא היה להם דעת ללמד זה את זה וללמוד זה מזה, ודרשינן את הפסוק לדברי תורה, שהרי אין דעת אלא תורה, שנאמר נדמו עמי מבלי הדעת וסיוס הפסוק ותשכח תורת אלקיך.

אמר רבי יהודה בריה דרבי חייא, כל תלמיד חכם העוסק בתורה מתוך הדחק, תפילתו נשמעת,⁽¹⁰⁶⁾ שנאמר כי עם בציון ישב בירושלים אלו היושבים בשיבות ועליהם נאמר סוף הפסוק, בכה לא תבכה חנוך יחנך לקול זעקך, כשמעתו ענך, וכתוב בתריה,

בתורה. וחבוקק התפלל על כך, כמו שנאמר, ה' שמעתי שמעך, יראתי ה' פעלך, בקרב שנים חייהו, ודרשינן, אל תקרא "בקרב שנים", אלא "בקרב שנים", ומבארין, שהפעולה שהיו נצרכים בה להתקרב שנים יחדיו בטלית אחת, שהיא לימוד תורה, חייהו — רפאהו, את מצבם, ותן להם כדי שיחיו ברווח.

ואמר רבי אילעא בר יברכיה, שני תלמידי חכמים המהלכין בדרך ואין ביניהן דברי תורה, ראויין להשרף באש,⁽¹⁰⁴⁾ שנאמר, ויהי המה אליהו ואלישע תלמידו, הולכים הלך ודבר בדברי תורה, והנה רכב אש וגו', ודייקין, טעמא דאיכא דיבור בדברי תורה בין אליהו לאלישע לכן ניצלו מרכב האש הא ליכא דיבור, ראויין לישרף מהרכב שבא לשרפן.

תורה, אם אינם מדברים ביניהם, ראויין להשרף, שהרי מסתבר שאליהו ואלישע לא פסקו מגירסא, אלא שצריך כל אחד למסור לחבירו. והגרי"ש אלישיב צידד לפרש שנסתכנו משום דאמרינן [לעיל מ"ו ב'] שההולך בדרך ואין לו לוייה יעסוק בתורה, ורצה לחדש שאף שנים שהולכים אין אחד נעשה ליווי לחבירו, ורק אחד מבני העיר מועיל להחשב כמלוה [ושלא כדברי החזו"א לעיל].

105. בשיחות מוסר [ל"ב ג'] ביאר הגר"ח שמואלביץ, שאף שאין אשמתם שוה, וכפי שנראה מעונשם, שאחד מת והשני רק גולה, מכל מקום בשניהם יש אשמה, ואין האחד יכול להטיל את האשמה על חבירו בלבד, אלא אחד מהם העיקר והשני טפל לו, והעיקר הוא שכל אחד צריך למסור דברי תורתו לחבירו.

106. במעיל צדקה [תקמ"ב] ביאר, שלא באו

ויכונו את לבם לאביהם שבשמים ואין זו סתירה לסוגיינתו, כי התפילה היא ההשתדלות הרצויה, ואין הדאגה אסורה אלא כשהיא מחוסר אמונה, ואילו בתפילה משליך על ה' יתבו.

ועיין בלב אליהו, פרשת בשלח, שהקשה על דברי רבי שמעון בר יוחאי, ממה שאמרו במנחות [קג ב'] והיו חייך תלואים לך מנגד, זה הלוך תבואה משנה לשנה, ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר, ומשמע שדאגה זו היא קללה, ואיך יתכן לומר שהמן היה כקללה לישראל, וביאר כהנ"ל, שהסומך על בן אדם כמו הפלטר, חייב תלואים לו מנגד, אך דור המדבר דאגתם היתה רק שאם יחטאו לא ירד להם מן, וזו דאגה שהיא ברכה, ונמצא שיש מצב שלאדם אחד הוא ברכה, שבוטח בה, ולשני קללה, שדואג ומצטער.

104. הגר"ח שמואלביץ ביאר בשיחות מוסר [ל"ג כ"ט] שאף שכל אחד עוסק בעצמו בדברי

המקדש, מרובה קללתו משל חבריו, שנאמר, בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בקר, והוכיח מפסוק זה שהיום הבא גרוע מקודמו, שהרי לכאורה כשאומר בערב מי יתן בקר, יש להבין הי בקר (107) מצפה לו בלילה, אילמא בקר דלמחר, מי ידע מאי הוי מה טומן המחר, ומנין שייטב מהיום, אלא בהכרח שרוצה שיהיה הבקר של מחר כמו בקר דחליף, ומוכח שכל יום הקללה מרובה מיום הקודם לו, ולכן טוב לו שיהיה כמו אתמול.

ומקשינן, מאחר שהקללה הולכת ומתרבה כל יום, ואלא עלמא אמאי מקיב, על איזו זכות העולם מתקיים, ומבארין, אקדושא דסידרא שתקנו לומר אחר התפילה פסוקי קדושה ותרגומם כדי שיהיו כל עם ישראל, תלמידי חכמים ועמי הארץ, עוסקים כל יום מעט בתורה, ונחשבת להם קריאת פסוקי הקדושה ותרגומם כעיסוק בתורה, (108) כי

ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ, ומשמע שמדובר במי שמזונותיו קשים עליו, ואף על פי כן יושב ועוסק בתורה, ולאדם זה עונה ה' לקול זעקתו.

רבי אבהו אומר, שתלמיד חכם שעוסק בתורה מתוך הדחק, משביעין אותו מזיו שכינה, שנאמר שם, והיו עיניך רואות את מוריך והכוונה לשכינה.

רבי אחא בר חנינא אומר, אף אין הפרגוד, מחיצה שחוצצת כביכול לפני הקב"ה, ננעל בפניו, שנאמר שם, ולא יכנה, לא יתכסה ממך בכנף בגדו ומחיצתו, עוד מוריך.

שנינו במשנה: רבן שמעון בן גמליאל אומר משום רבי יהושע, מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה.

אמר רבא, בכל יום ויום מאז שחרב בית

לשמעון. אך מבקר לערב יש סיבה שישתנה המזל.

וביערות דבש [דרוש י"ד] כתב לפי מה שביאר במשנה שמיום שבטל סנהדרין אדם נידון בכל יום, ואמרו בירושלמי [כ"ה פ"א ה"ג] שישראל נדונין ביום ועכו"ם בלילה, ולכן כל השינוי שייך רק מיום ליום.

108. בבית יוסף [סימן קל"ב] הביא משבלי הלקט בשם רש"י שבתחילה היו לומדים אחר תפילה, מקרא משנה וגמרא, וכיון שרבתה העניות ולא יכלו לעסוק כל כך בתורה, תקנו ובא לציון, ובשבת שקוראים בתורה ומתרגמין אין אומרים אותו אלא במנחה כדי שלא ישתכח, והוסיפו לומר בו קדושה כי ארבו להם שלא יאמרוהו בתפילה מפני הגזירה. ואמרוהו כשהלכו

למעט שאר תלמידי חכמים שלומדים מתוך רוחה, אלא אדרבא, סלקא דעתך אמינא שכיון שלומד מתוך הדחק, לא תשמע תפילתו, כי יכל לצאת מדחקותו על ידי עסק ישכר וזבולון, ולמה מצער את עצמו, וקא משמע לך, שאינו חוטא, כי אינו חפץ בתמיכת אחרים שלא יזלזלו בו, כדי שיהיו דבריו נשמעים לעבודת הבורא [הובא בפירות תאנה].

107. הקשה המהרש"א למה לא דייק מרישא דקרא, שבבקר אומר מי יתן ערב, וכי מה מצפה לו בערב. וביאר, שרבא לשיטתו שאמר בשבת, מזל יום גורם, ומיום למחרתו משתנה המזל, ואם היתה קללתו מרובה לא היה חפץ בו, ולכן מוכיח רק מהאומר בערב מי יתן בקר, שהרי מזל אחד להם ולמה חפץ ביום, והרי אין סיבה

שנינו במשנה: **ולא ירד טל לברכה, וניטל טעם הפירות וכו', תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר, מפני שפסקה טהרה מישראל, בטלה טעם ריח מהפירות, שכשהיו טהורין ונהגו בטהרה, זכו וטיהר הקב"ה את פירותיהן מריח רע ומטעם רע.**

ובעוון הפסקת מעשר, ביטל שומן דגו, שהתקיים בזכות המעשר שנקרא חלב שהוא שומן.

רב הונא אשכח תומרתא דחינוניתא, סוג של תמר מיוחד, שהיא שמינה ויש בה ריח טוב, שקלה כרכה בסודריה, אתא רבה

התרגום הוא הסבר המקרא, וחביב הוא לפני ה' שיש בלימוד זה תלמוד תורה וקדושת ה'.

ואיהא שמייה רבא דאגדתא, (109) שעונין הקהל אמן יהא שמייה רבא בכל שבת אחרי דרשת הרב ברבים, וכיון שאינו יום של מלאכה נקבצין כל העם לשמוע, ויש גם בזה תלמוד תורה וקידוש ה'. (110)

והמקור שעל כך מתקיים העולם, ממה שנאמר, **ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא פדריב, משמע הא יש פדריב שלומדים סדרי פרשיות של תורה, תופיע מאופל.**

כדמשמע בסוגיין ולכן אומרים בסוף הלימוד משנת חנניא בן עקשיא וכו'. ותמה הבאר שבע, והביאו המגן אברהם [סי' נ"ד] שהרי הרמב"ם בנוסח הקדיש [בסוף ספר אהבה] כתב שאומרין קדיש דרבנן בכל מקום שעוסקין בתורה שבעל פה ואפילו במדרש או באגדה, ומשמע שאומרים בעיקר על הלכה. ולכן נקט להלכה, שכוונת הרמב"ם שצריך לומר אחר הלימוד משנה באגדה, ואחריה קדיש דרבנן.

ובברכי יוסף כתב שאמנם צריך לומר קדיש אחר כל לימוד, אלא שתיקנו לומר לפניו דבר אגדה כדי שיאמרו אמן יהא שמייה רבה בשמחה, שמעלתה גדולה מאד.

110. בנפש החיים [שער ד' פרק ל"ב] האריך לבאר כיצד אמן יהא שמייה רבה ולימוד התורה מקיימין את העול, כי בהם מעורר שרשי עליון להשפיע קדושה על כל העולמות, ולכלות כל הטמאות והזהמות שגרם במעשיו וכו', וכל הפגמים מתמלאים, וכל הקלקולים נתקנים וכל ההרסות מתבנים והשמחה והחדוה ואור העליון מתרבה בכל העולמות. ע"ש.

ובמדרש קהלת [ט' כ"ד] דרשו את הפסוק ,

האורבים, ותרגמוהו מפני החיבה, ואף בזמן הזה שאומרים קדושה בתוך התפילה, לא בטלו קדושה דסדרא שמא יגרום החטא ותתבטל שוב. והביא בשם רב עמרם שאסור לצאת מבית הכנסת קודם קדושה דסדרא, שאי אפשר לזלול בדבר שהעולם תלוי בו.

והב"ח כתב שלכן תקנו הקדמונים לומר כל יום שיר הכבוד שהוא אנעים זמירות אחר קדושה דסידרא, לפי שיש בו אגדה קשר תפילין הראה לענו וכו', ואומרים עליו קדיש כדי שיאמרו כל יום אמן יהא שמייה רבא על אגדתא, שהרי כל יום קללתו מרובה על חבירו וצריך להחזקי העולם כל יום ולא לסמוך על קדיש דאגדתא של שבת בלבד.

109. הטור [בסימן נ"ו] הביא פירוש ר"י שלכן אומרים קדיש בארמית, כי עמי הארץ היו באים לדרשה ולא היו מבינים אלא לשון ארמית שדברו בה, ופירש הפרשה שלא באו כל יום לבית כנסת לשמוע קדיש, שכל חובתם היה לבא לדרשה ולקדיש ולקדושה דסידרא.

והרמב"ם בסוף פירושו על מסכת אבות, כתב שאין אומרים קדיש על משנה אלא על אגדה,

מתניתין:

בזמן שצר פולמוס צבא של אספסיינוס על ירושלים, גזרו החכמים שבאותו הדור על עטרות התנים, ועל האירוס ובגמרא מפורש מה הם.

בפולמוס של טיטוס שהביאו הורקנוס על אונקלוס אחיו, חמישים ושתים שנה אחרי הפולמוס של אספסיינוס, ואז גזרו על עטרות כלות, כדמפרש בגמרא, ושלא ילמד אדם את בנו חכמת יונית.

בפולמוס האהרון, שצר טיטוס וצבאו על ירושלים, ואז החריב את הבית, גזרו שלא תצא כלה באפריון העשוי לכבודה ממעילים וטליתות מוזהבים בתוך העיר, כשהולכת מבית אביה לבית בעלה.

ורבותינו היינו רבינו הקדוש התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר, משום צניעות שהרי בתולה יוצאת וראשה פרוע, וגם כלה בושה שיסתכלו בה כלם.

בריה, אמר ליה לאביו, מורחינא ריחא דחינוניתא, אמר ליה, בני, טהרה (111) יש בכך שאתה מריח ריח הפירות, ולא בטל אצלך ריח הפירות מפני שהנך נוהג בטהרה ולכן יהבה ניהליה.

אדהכי אתא אבא בריה של רבה בר רב הונא, שקלה רבה יהביה ניהליה, אמר ליה רב הונא לרבא בנו בני שמחת את ליבי בטהרתך והקחית את שיני, שהוכחת שאתה אוהב את בנך יותר ממני, שלקחת ממני את התמרה כשנתתיה לך, ונתת לבנך. היינו דאמרי אינשי, רחמי אהבתו דאבא אבני, רחמי דבני אבני דהו ליח.

רב אחא בר יעקב איטפל ביה ברב יעקב בר ברתיה, כי גדל נכדו, אמר לו רב אחא אשקיין מיא, אמר לו הנכד, לאו בריך אנא ואיני חייב לשמשך, (112) וחיינו דאמרי אינשי רבי רבי, שהנכד מבקש מסבו גדלני, גדלני, ובסוף אומר לסבא בר ברתך אנא, ואיני חייב לכבדך כבן.

מחטאים, ולכן אמרו הדודאים נתנו ריח, אלו בחורי בני ישראל שלא טעמו טעם חטא, והיינו שהריח הוא השגה לאדם טהור מפגמי החטא.

112. כתב המהרש"א שאף שאמרו [ביבמות ס"ב:]: בני בנים הרי הם כבנים, היינו לענין פריה ורביה אך לא לחיוב כיבוד אב ואם, והרמ"א [ביו"ד ר"מ] כתב בשם מהרי"ק שאין נכד חייב בכבוד הסב, וחלק עליו, והביא ראיה שחייב בכבודו, אך לא כמו בכבוד אביו, שהרי נאמר ביעקב אבינו ויזבח זבחים לאלוקי אביו יצחק, ופרש"י שלא אמר אלוקי אברהם, כי חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו. ועיין עוד במכות [דף י"ב א', וב"חברותא" שם הערה 168].

עיר קטנה — זה בית כנסת, ואנשים בה מעט — זה צבור, ובא אליה מלך גדול — זה מלך מלכי המלכים, ובנה עליה מצודים — זה גזר דין, ומצא בה איש מסכן וחכם — זה הזקן החכם, שבשעה שדורש ועונין אחריו אמן יהא שמיה רבה, אפילו יש לו שטר גזירות של מאה שנה, הקב"ה מוחל כל עוונותיו.

111. רבי צדוק הכהן ביאר [בכמה מקומות] שאין הכוונה לטהרה מטומאת הגוף, שהרי לא נהגה אז טומאת נגעים, ולטומאת מת כבר לא היתה טהרת פרה אדומה. אלא שהכוונה כמו שכתוב והריחו ביראת ה', ואמרו יראת ה' טהורה, זה הלומד תורה בטהרה, והיא טהרתו

בקרניהם כהוכחה לשכיניו שאינן מזיקות, ועוד.

משמת רבי יוסי קטנתא פסקו חסידים, ולמה נקרא שמו קטנתא, שהיה הוא קטנתא של חסידים, שהלכו ופחתו, והוא היה האחרון והקטן שבהם. (113)

משמת רבי יוחנן בן זכאי, בטל זיו החכמה שהיה בקי בכל החכמות, כמו שאמרו [בסוכה כז]. שידע תקופות וגימטריאות ושיחות דקלים, ונתן בכך יופי והדר לתורה בעיני כל אדם.

משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה, כמו שאמרו [במגילה כא]. שעד ימיו למדו רק מעומד, ומשמת ירד חולין וחולשה לעולם והחלו ללמוד מיושב. וגם מתח טהרה ופרישות שלא הניח מי שהחזיק בטהרה ופרישות כמוהו, אך עדיין היתה טהרה בעולם עד שבטלה בחורבן הבית כדלעיל.

משמת רבי ישמעאל בן פאבי, בטלה זיו הבהונה, שהיה חכם ועשיר, וכהנים רבים אוכלים על שלחנו.

משמת רבי, בטלה ענוה ויראת הטא. (114)

משמת רבי מאיר, בטלו מושלי משלים שהוא היה יודע למשול משלים שיתנו טעם לשומעיהם להעמיק בענין ולהבינו כראוי, וכשמת לא נמצא מושל משלים כמותו.

משמת בן עזאי, בטלו השקדנים, שהיה שוקד על דלתות בית המדרש יומם ולילה, כמו שמצינו [ביבמות ס"ג ב'] שאמר "מה אעשה ונפשי חשקה בתורה".

משמת בן זומא, בטלו הדרשנים שהיה בקי בטעמי המקראות, ויודע לדרשן, וכמו שמצינו [בברכות י"ב ב'] שאמר רבי אליעזר, לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא.

משמת רבי עקיבא, בטל כבוד התורה, שהיה יודע לדרוש כל תיבה ואות מיותרת בתורה, ונתן לבו לדרוש על כל קוץ וקוץ של אות תלי תילים של הלכות, ועשה בכך כבוד גדול לתורה, שהראה שאין בה דבר לבטלה.

משמת רבי חנינא בן דוסא, בטלו אנשי מעשה, שהיה עושה מעשים מופלאים, שאמר לבתו שהדליקה בחומץ במקום שמן, מי שאמר לשמן שידלוק יאמר לחומץ וידלוק, וכן היה, והביא עיזיו דובים

בשם שלא לכבודו. והרמב"ם פירש "קטנותם בכלל שרשם, שהשרש הוא דבר קטן", ובירושלמי גרסינן שהיה תמציתן של חסידים.

114. בכתובות [ק"ג ב'] מובא תיאור יום פטירתו של רבי בהרחבה, ואמרו שם שבאותו יום בטלה קדושה. ופירושו שהיה נקרא רבינו הקדוש, שלא הכניס ידו תחת אבנטו, והוא גם כנראה פירוש

ובביאור הגר"א שם, הוסיף, ונראה לי דלאבי אמו פטור, וכוונתו שלא נוכיח מסוגייתו כדעת המהרי"ק, כי בן הבת אין דינו כבן, ועיין בשבות יעקב [ח"ב צ"ד] שהוכיח מרש"י שאף בן הבת חייב בכבוד זקנו רק לא כאביו, שהוסיף רש"י "שאיני חייב לכבדך כבן", ומשמע שכנכד חייב לכבודו, ועיין בגליון הש"ס ביבמות שם.

113. כך פירש רש"י והתירו"ט תמה שכינוהו

[מכאן ואילך לדעת הרמב"ם אינה משנה אלא ברייתא, ורש"י גרסה כמשנה].

רבי פנחס בן יאיר אומר, משחרב בית המקדש בושו חברים, שהלעיגו עמי הארץ על מנהגם בפרישות ובטהרה, ודקדוק המעשרות, וכן בושו בני חורין בעלי יחוס, שהחלו עבדים שאין להם יחס לזלזל בהם, והושפל כבוד היחוס. וחפו ראשם של המיוחסין, מפני הבושה שהתעשרו הממזרים וזלזלו בעניים מיוחסים, ונדלדלו אנשי מעשה, שלא העריכו את העושים מעשי חסד, כי באותה עת גם גברו בעלי זרוע ובעלי לשון הרע, והתרבתה החנופה, והחניפו לאנשי הכח והוחזק כאילו הם אחראים לכל מעשה טוב, ואין דורש לישראל, ואין מבקש עליהם רחמים, ואין

שואל ואין להם סגגור לפני ה'. (115) וכיון שכך, על מי לנו להשען, על אבינו שבשמים.

רבי אליעזר הגדול אומר, מיום שחרב בית המקדש, שרי הכימא התחילו החכמים למהוי כספרא, ירדו בדרגתם להיות כמלמדי תינוקות.

וספריא ירדו ממעלתם להיות כחזניא, וחזניא נהיו כעמא דארעא כעמי הארץ, מט-ב ועמא דארעא אזלא ורדלה, מתדלדלים ומתנוונים, ואין שואל ואין מבקש, על מי יש להשען, על אבינו שבשמים.

בעקבות משיחא בסוף הגלות לפני ביאת המשיח, בזמן שכביכול יראו את עקבותיו, חוצפא יסגא, (116) החוצפה תרבה בעולם.

משנתנו שבטלה יראת חטא, ואחריו לא היה כמוהו.

ובתוס' שם הקשו למה לא תנן במשנתנו שבטלה גם קדושה, וכתבו דקדושה נכללת בזה. ורבינו חיים כהן שם תירץ, שהכוונה שבאותו יום בטלה קדושת כהונה, והיו מותרים כהנים ליטמא לרבי.

ובמהרש"א שם הקשה על מה שצוה רבי בצוואתו שלא יספידוהו בעיירות, ומסקינן בגמרא שצוה כן לכבודו, והרי רבי היה גדול בעונה, וביאר שזה גופא הכוונה שבטלה ענוה, שנאלץ ביום מותו לבטל ענוותנותו לצורך הגדלת כבוד התורה בהספדו. ועיין בסוף הפרק ביאור נוסף בשם החתם סופר.

והמהרי"ל דיסקין זצ"ל הוכיח שקטע זה במשנה המפליג בשבחו של רבי, נוסף על ידי בנו רבן גמליאל [או נכדו רשב"ג], שהרי אמרו שם בכתובות, שרבי צוה למנות את רבן גמליאל לנשיא במקומו, כי הוא ממלא מקום אבותיו

ביראת חטא, אלא שהוא בענוותנותו כתב שרבי היה האחרון במעלה זו.

115. המהרש"א ביאר שלשת הלשונויות, אין דורש בעולם הזה בין האומות, ואין מבקש רחמים בין המזלות שאין מזל לישראל, ואין מסגור עליהם בפמליא של מעלה, ולכן אין לנו וכו'.

ובתפארת ישראל ביאר שדורש מחייב את הנדרש, והיינו שיכלו לדרוש מהקב"ה לגאלם בזכות אבות ואין מי שיעשה כן. ואין מבקש, רחמים וחנינה על ישראל הנצרכים לכך, ואין זה מפני שלא ראויים לכך, אלא משום שאין שואל, שכבר התרגלו לשפלותם ואינם מרגישים ואינם מצפים להגאל.

116. בקובץ מאמרים [הרועים י"ד] כתב שבפשוטו הביאור שהחוצפה תרבה, אך ממשמעות הלשון תסגא תגדל, נראה שהביאור